

**AZERBAIJAN NATIONAL STRUGGLE ONE OF THE PIONEERS OF THE MIRZA BALA
MEHMETZADE AND AÇIK SÖZ NEWSPAPER**

Telli Korkmaz

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

telli.k@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8513-706X

ÖZET

Geliş Tarihi:

10.2.2022

Kabul Tarihi:

29.3.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan,
Mirza Bala,
Açık Söz Gazetesi,
Azerbaycan
Türkleri, Müsavat
Partisi.

Keywords

Azerbajjan,
Mirza Bala,
Açık Söz Journal,
Azerbajjan Turks,
Musavat Party.

Azerbaycan milli hareketinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Mirza Bala Mehmetzade (1898-1959) yazarlığa çok genç yaşlarda başlamıştır. Müsavat Partisi'nin ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu M. E. Resulzade'nin tavsiyesi üzerine Ekim 1915 yılında yayın hayatına başlayan "Açık Söz" gazetesinde kaleme aldığı yazılar, onun basındaki ilk makaleleridir. Azerbaycan Türklerinin milli bilincin gelişmesinde önemli katkıları olan "Açık Söz" gazetesi toplum ümmet devrinden millet devrine geçişindeki öncülerden olmuştur. Mirza Bala ilk yazılarında daha ziyade milli ideal, kültür, eğitim, tarih ve edebiyat konularını ele almıştır. Sonraları ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilanı, bağımsız bir devlet oluşu gibi tarihi hadiselerin şevkiyle, yazılarında çağdaş, sosyal ve siyasi sorunlar üzerine eğilmiştir.

Çalışmada Azerbaycan'ın milli uyanışında öne çıkan şahsiyetlerden olan Mirza Bala Mehmetzade'nin yazarlığına değinilmiş ve bu bağlamda "Açık Söz" gazetesinin önemi vurgulanmıştır. Mirza Bala'nın muharrirliğe başladığı "Açık Söz" gazetesinde yayımlanan makalelerinden biri sadeleştirilerek araştırmacılara sunulmuştur.

ABSTRACT

Mirza Bala Mehmetzade (1898-1959) who is one of the important figures of the Azerbaijani national movement began writing at an early age. Articles which he wrote in the journal of "Açık Söz" which started broadcasting in October, 1915 on the recommendation of Resulzadewere who was the founder of Musavat Party and the Republic of Azerbaijan were his first articles. The journal of "Açık Söz" which had important contributions to be developed national consciousness of Azerbaijani Turks had been one of the pioneers of the transition of the society from Pan-Islamism to nationalisms. Mirza Bala mainly focused on national ideal, culture, education, history, and literature in his earlier articles. Owing to occurrence of important historical events such as declaration of independence of the Republic of Azerbaijan and its being an independent state, he also focused on contemporary social and political issues in his articles.

In this study, the authorship of Mirza Bala Mehmetzade who was one of the prominent figures of Azerbaijani national awakening was mentioned and, in this context, importance of the journal of "Açık Söz" was emphasized. One of Mirza Bala's articles published in the journal of "Açık Söz" in which began his career as a correspondent summarized and presented to readers.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1071316>

Atıf/Cite as: Korkmaz, T. (2022). Azerbaycan Millî Mücadelesinin Öncülerinden Mirza Bala Mehmetzade ve Açık Söz Gazetesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),187-193.

Giriş

19. yüzyılda Kuzey Azerbaycan, Bakü'nün dünya petrol merkezlerinden biri haline gelmesiyle Rusya'nın önemli sanayi bölgelerinden biri olmuştur. Bu gelişmelerin etkisiyle ülkede tüccar sınıfı oluşmuştur. Zengin ve tüccar aileler ise çocuklarını Kafkasya'daki Rus okullarında okutmaya başlamıştır. Bu okullarda eğitim alan gençler Batı medeniyetini ve tekniğini öğreniyorlardı. Böylece ticaret sayesinde zenginleşen Azerbaycan'da din adamlarının tepkilerine rağmen yenileşme hareketleri hızla yayılmaya başlamıştır. Bu süreçte Azerbaycan'da okul, gazete ve tiyatronun temellerini atan dört büyük reformcunun (Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Mirza Fetali Akhundov, Seyid Azim Şirvani ve Hasan Bey Melikzade Zerdabi) çok büyük katkıları olmuştur (Devlet 1999, 21-24). Bunlardan Hasan Bey Melikzade Zerdabi, Azerbaycan'ın ilk milli gazetesi olan "Ekinçi" gazetesini 22 Temmuz 1875 yılında yayınlamaya başlamıştır. Milli basının oluşmasında öncü rol oynayan Ekinçi gazetesi Çarlık hükümetinin baskılarına dayanamamış ve 1875-1877 yılları arasında sadece 56 sayı çıkararak kapanmıştır (Yeşilot 2012, 130-140). Fakat 1904-1905 tarihli Rus ihtilaline kadar Azerbaycan'da yaşanan milli uyanış henüz hazırlık aşamasındadır. İhtilalin getirdiği yenilikler milli uyanışı hızlandırmıştır. Bu süreçte basın, Azerbaycan Türklerinin medeni ve gerçek milli uyanışında büyük görev üstlenmiştir. Diğer Türk illerinde olduğu gibi Azerbaycan Türkleri de ihtilalden yararlanarak Türklük mücadelesine başlamıştır. Nitekim bu yıllarda Bakü ve Gence merkezli milli şuur ve varlığı himaye eden "Sosyal-Federalist Devrim Komitesi", "Gayret" örgütü, "Himmet", "Difai" gibi yeni siyasi Türk partileri ve teşekkülleri kurulmuştur (Mustafayev 2014, 2577-2578). Kurulan hayır müesseseleri, maarif cemiyetleri ve difai teşkilatları, kültürel uyanışla birlikte milli hareket hazırlığını da himaye etmişlerdir.

Bu dönem kurulan parti teşkilatlarından biri Azerbaycan Türklerine milli şuur bilincini aşıl原因 ve Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilan eden Müsavat Partisi olmuştur. Mehmet Emin Resulzade'nin direktifleri ile kurulan Müsavat Partisinin basın organı "Açık Söz" gazetesi idi. Gazetenin esas amacının Azerbaycan'ın milli şuur bilincinin gelişmesi yolunda çalışmak olduğunu M. E. Resulzade ilk sayıdaki "Tutacağımız Yol" başlıklı yazısında açıklamıştır. Fakat gazete sadece Azerbaycan Türklerinin sorunları ile sınırlı kalmamış, bütün Rusya Türklerinin ve Kafkasya halklarının ihtiyaçlarını da dile getirmiştir. "Açık Söz" gazetesi çar rejiminin ikiyüzlü siyasetini çekinmeden eleştirmiştir.

Rus zulmü altında ezilen Türk halklarının din, dil ve hukuki meseleleri "Açık Söz" gazetesinde daima gündemde tutulmuştur. M. E. Resulzade ve arkadaşlarının Türklük ruhunda kaleme aldıkları makaleleri ise Azerbaycan Türklerinin milli ideolojilerinin gerçekleşmesi yolunu aydınlatmıştır. Gazetede milli ruhta yazılar yazan M. E. Resulzade'nin en yakın arkadaşlarından biri de Mirza Bala Mehmetzade olmuştur.

1. Azerbaycan'ın Siyasi Şahsiyetlerinden Mirza Bala'nın Muharrirliği

Mirza Bala denince, onun milli davadaki muharrirliği akla gelmektedir. Gerçek manada Mirza Bala'nın şahsiyeti yazarlığı ile belirmiştir. O, alelade bir muharrirlikten ziyade belli bir siyasi kanaatle, inançla bağlı bulunduğu ideale şuurlu olarak hizmet düşüncesiyle fikirlerini yaymağa çalışan yetenekli milli bir dava yazarı olmuştur. Mirza Bala, Azerbaycan'ın kuruluşuna giden yolda, kuruluş yıllarında ve Sovyet işgaline uğradıktan sonra fikri planda önemli bir şahsiyet olmuştur.

Bakü'de Abşeron'un Zire köyünde 1898 yılında dünyaya gelen Mirza Bala, ilkokul yıllarında ailesine destek için yaptığı gazete satıcılığından muhabirliğe ve yazarlığa yükselmiştir (Türkoğlu 2016, 273). Mirza Bala Azerbaycan toplumunun millileşme dönemine yeni geçtiği bir dönemde yazarlığa başlamıştır. Zira bu dönem, M. E. Resulzade'nin kalemi, sözü ve işi ile yaydığı yeni milliyetçi, Türkçü görüş, milli varlık ve kültürünü ortaya koymak için fırsat ve imkân kollayan Azerbaycan gençlerini harekete geçirerek milli yolda çalışmak amacıyla dernek ve cemiyetler etrafında birleştirdiği ve milli ideale hizmet etmelerini sağladığı bir dönemdi. Bu idealistler arasında milli cereyana katılan gençlerden biri idi Mirza Bala. Nitekim muharrirliğe de M. E. Resulzade tarafından kurulan "Açık Söz" gazetesinin "Açık Sütunlar" bölümünde üstadın teşvikiyle yazdığı yazılarla başlamıştır (Resulzade, Bolşeviklerin Şark Siyaseti 1994, 124). Yazarlığa başladığı yaklaşık 1915 yılından 1920 Sovyet Rusya'nın Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne son verdiği tarihe kadar Mirza Bala sadece "Açık Söz" gazetesinde değil, çeşitli gazete ve dergilerde muharrirlik ve başyazarlık yapmıştır. "Açık Söz" gazetesinde yazmaya başladığı yıllarda haftada bir defa çıkan Basiret dergisinin de yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştür (Ebülhesenli 1991, 43). Hatta Tiflis'te yayımlanan Azerbaycan Türkçesindeki dergi ve gazetelerde de makaleler yazmıştır. Onun, 27 Haziran 1918 tarihinde Sosyal-Demokrat "Himmet" İşçi Partisi Tiflis şubesinin yayın organı olan "Gelecek" gazetesindeki yazılarından, burada kurulan "Müslüman Gençler Cemiyeti"nin esas rehberlerinden biri olduğu anlaşılıyor. Çünkü daha sonra Tiflis'te Mirza Bala'nın çabaları ile bu cemiyetin yayın organı olan "Gençler Yurdu" dergisi yayımlanmaya başlamıştır (Memmedli 1999, 36-38).

Türklük idealine bağlı bir siyasi yazar olarak yetişmiş bulunan Mirza Bala, Rus istilasından sonra muharrirliğe daha çok memleket dışında devam etmiştir. Bu dönem yazdığı yazılarda milliyetçilik hareketini, milli istiklal ve hürriyet mücadelesini hararetle savunmuş ve Bolşeviklerin Azerbaycan'da milli varlık, milli kültürü ortadan kaldırmak için almış oldukları insanlık dışı tedbir, terör, baskı sistemini tahlil ve tenkit etmiştir. O, fikir ve görüşlerini dönem içerisinde yayımlanan "Yeni Kafkasya", "Azeri Türk", "Odlu Yurt", "Kurtuluş" gibi dergiler ile "Bildiriş" ve "İstiklal" gazeteleri vasıtasıyla okuyucularına ulaştırıyordu. 1939 yılında II. Dünya Savaşının başlaması ile Varşova'dan İstanbul'a gelen Mirza Bala'nın bundan sonraki yazıları artık ilmi bir metot ve düşünceye doğru ileri bir seyir takip etmiştir. Nitekim bu yıllarda İslam Ansiklopedisi'nde çalışarak elliye yakın ilmi makale kaleme almış ve 1955 yılına kadar burada çalışmıştır (Arat 1959, 11). Bu tarihten sonra ise Amerika'nın maddi desteği ile Münih'te kurulan Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü'nün yayın organı olan "Dergi'de, "Sovyet Sömürgeciliğinin Tarihi-İdeolojik Kaynağı ve Mukadder Akıbeti", "Sovyet Devlet Sisteminde Mahkûm Türkler" gibi yazıları ile Sovyet Rusya'nın gerçek siyasetini bütün dünyanın gözleri önüne sermiştir (Azertekin 1959, 31-34). Bunun dışında, Türkiye'de bulunduğu sırada Milliyet gazetesinde "Sovyetlerin Beşinci Kolu" (Bala, Sovyetlerin Beşinci Kolu 1953, 2), "Kafkasya ve Türkistan" (Bala, Kafkasya ve Türkistan 1954, 2), Cumhuriyet gazetesinde "Sovyet Rusya'daki Türklerin Tehciri" (Bala, Sovyet Rusya'daki Türklerin Tehciri 1949, 2), "Komintern Asya Milletleri İçin Neler Düşünüyor" (Bala, Komintern Asya Milletleri İçin Neler Düşünüyor 1949, 2) gibi ve aynı zamanda Sebilürreşad mecmuasında çok değerli makaleler kaleme almıştır. Bu yazılarında Sovyet istilasından sonra Azerbaycan'da ve bütün Türk dünyasında değişen sosyal-siyasi hayat ile ilgili düşüncelerini dile getirerek Sovyet rejiminin yaptırımlarını eleştirmiştir. Özellikle eğitim ve gençlerin yetiştirilmesi konusuna önem veren Mirza Bala, 1959 yılında Sebilürreşad Mecmuasında "Sovyetlerin Dini Bir Müracaatnamesi" başlıklı yazısında camilerin ve cami yanındaki mektep ve medreselerin kapatılmasının ortaya çıkardığı sıkıntıları şu ifadelerle dile getirmiştir, "... Camilerin ve cami yanlarındaki mektep ve medreselerin kapanması ve ruhanilerin içtimâî vazîfelerden uzaklaştırılması onları münasip bir iş aramağa sevk etmişti. Resmî halk mekteplerinde muallimlik en münasip iş olarak intihap edilmiş ve muhtelif kademedeki din badimi ruhaniler mekteplere dolmuştu. Kızıldor'du'nun istilasından sonra kurulan kukla Azerbaycan Sovyet hükûmetinin ilk reisi doktor Neriman Nerimanov'un ifadesine göre, istilânın ikinci yılında bütün ruhaniler muallim oluvermişlerdi..." (Poyraz 2017, 31).

Mirza Bala Mehmetzade muharrirliğinin ilk yıllarından itibaren eğitim, eğitimci ve gençlerin yetiştirilmesi meselelerine önem vermiş ve bu içerikte yazılar kaleme almıştır.

2. Müsavat Partisi'nin Resmi Basın Organı "Açık Söz" Gazetesindeki Yazıları

1911 yılında kurulan Müsavat Partisinin kurucuları ve üyeleri çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazarak partinin siyasi ideolojisini dile getirmeğe çalışmışlardır. Fakat bununla yetinmeyerek halk ile parti arasında direk irtibata ihtiyaç duymuşlardır. Bu sebepten partinin basın organı olmasa da, 1912 yılında müsavatçılık ideolojisine hizmet eden "İkbal" gazetesini yayımlamaya başlamışlardır. Hatta 1913 yılında İstanbul'dan Bakü'ye dönen parti lideri M.E. Resulzade "İkbal" gazetesinin editörü olmuştur. Esasen milli ideolojiyi yaymaya yönelik "İkbal" gazetesi, Müsavat Partisinin lider ve faalleri tarafından yayımlansa da partinin resmi basın organı olarak faaliyet göstermemiştir. (Aşırılı 2009, 99) Lakin müsavatçıların bu gazete etrafında birleşmesi yönetimi rahatsız etmiş ve 1915'te gazete kapatılmıştır. (Yakup 2005, 38)

Müsavat partisinin resmi yayın organı "Açık Söz" gazetesi olmuştur. Gazete 2 Ekim 1915 Cuma günü Bakü'de (Resulzade, Tutacağımız Yol 1915, 1) yayın hayatına başlamıştır. Müsavat Partisinin kurucu başkanı, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin banisi M. E. Resulzade önderliğinde yayımlanan bu gazetenin ana başlığının altında "siyasi-içtimai, edebi Türk gazetesi" ibaresi yer almaktadır. Bu ifadelerden gazetenin dönemin siyasi ve toplumsal olaylarını çekinmeden dile getirdiği anlaşılmaktadır. Rus hâkimiyeti altında yaşayan Türkler arasında "Tercüman" gazetesi milli bilincin oluşumunda önemli rol oynadığı gibi, "Açık Söz" gazetesi de Azerbaycan Türklerinin milli şuurlarının gelişmesinin öncülerinden olmuştur. "Açık Söz" ilk defa "Müslüman" ve "Tatar" kelimesinin yerine çekinmeden "Türk" kelimesini kullanmıştır. Bu tarihe kadar muhafazakârlara göre Azerbaycan halkı millet bile değildi, kendilerine "Müslüman" diyorlardı (Swietochowski 1988, 49,52,85). Devlet ve yönetime göre ise Azerbaycan halkı Tatar'dı. Uzun zamandır başlamış olan Azerbaycan milli hareketi ise henüz adını almamıştı. Yayımlanan gazetelerin başında "Müslüman gazetesi", okulların üzerinde ise "Rus-Tatar mektebi" ibareleri yazılmaktaydı (Milli Azerbaycan Hareketi 1991, 46).

Kendini "günlük Türk gazetesi" şeklinde ilan eden "Açık Söz" gazetesi millete "sen Türksün" Rus hükûmetine ise "biz Türküz!" şeklinde hitap ediyordu. Bununla gazetenin yayıncısı, başyazarı ve Azerbaycan milli mücadelesinin lideri M.E. Resulzade, "ümme" ve "ümmeçilik" devrini resmen kapatmış, "millet" ve "Türk milliyetçiliği" çağının başladığını ilan etmiştir (Mehmetzade, Azerbaycan Milli Hareketi 1992, 246).

Çünkü ümmetçilik her ne kadar Rus hâkimiyeti altındaki milletlere yönelik Ruslaştırma siyasetine karşı birlik için bir reçete olarak görülse de aynı zamanda Müslümanların milli düşüncelerinin oluşumunu da zorlaştıran bir etken olmuştur (Açıkkaya 2010, 418). Adresi Bakü, Nikolayevski Caddesi, No 357 (M. Aleksandrov'un evi) olan gazetenin esas amacı Azerbaycan halkının milli mefkûresinin gelişmesini sağlamak, bu yolda öne çıkan şahsiyetleri birleştirmek, genç nesli milli ruhta yetiştirmek ve gelecekte milli devletin kurulması için gereken ortamı sağlamak olmuştur (Yagublu 2015, 51-52).

Mirza Bala "Açık Söz" gazetesindeki ilk yazılarında daha ziyade milli ideal, kültür, eğitim, tarih, edebiyat konularını ele almıştır. Sonraki yıllarda ise yaşanan Rusya'daki 1917 Ekim ihtilali, istiklalın ilanı sonucu Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesi gibi olayların şevkiyle yazılarında daha çok çağdaş sosyal ve siyasi meselelere değinmiştir. Gazetede yazıları genelde bu içeriktedir. Aşağıda sunulan "Mekteplerin Millileştirilmesi ve Muallimlerimiz" (Cuma 29 Eylül 1917) başlıklı makalesinde eğitimin millileşmesindeki sorunlara değinerek neler yapılması konusunda fikirlerini belirtmiştir.

MEKTEPLERİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ VE MUALLİMLERİMİZ

Nice ki malumdur bu erveli ilinin başından mektepler millileşmiştir. Bu barede tedbirler görülmüş. Zakaşkaşya Komisarlığı tarafından emir olunmuştur. Gerek bütün ibtidai mektepler ve ali ibtidai mekteplerin aynı sınıfları tamamilen millileşsinler. Ecnabi mekteplerde milli şubeler açılın yukarı sınıflarda milli dersler çoğalsın. Bütün bunlar gerek olsun fakat bu da var ki bu hususta bu vakitte kimisi lazım olan çareler görülmüştür. Mektepleri millileştirecek kitaplarımız yok. Milli terbiye verecek muallimlere de malik değiliz.

Maalumdur ki, bunlarsız da mektepler millileşmez. Gerek milli mektepler için kitaplar hazırlana idi. Gerek milli mektepler için muallimler yetiştirile idi. Fakat mekteplerin hiç biri olmamıştır. Mektepler de millileşmelidir. Bes ne olsun? Zan ediyorsam bu meseleler başına da bırakılmamış. Bu barede düşünen hazırlanan milli komisiyalar vardır. Onlar ibtidai ali ibtidai mektepler için geç de olsa kitaplar hazırlayacaklar. Muharebe vaktinden sonra muallim ve kitap baresindeki ihtiyacımız rayı olunacaktır.

Fakat aynı vakit iş talep ediyor. Ortalığa idadi mekteplerinin millileştirilmemesi ve yukarı sınıflara ana dili ve milli derslerin artırılması gibi meseleler atılıyor. Bu meseleleri halletmek çalışmak lazım geliyor. Zira ibtidai mekteplerde ne cür olsa talibi öz elimizdedir. İdadilerde ise iş bambaşkadır. Oraya muallim kitap hazırlamak lazımdır. Başlıcası orada milli derslerin artmasını kanuni etmek Şuuradan geçirtmek gerektir. Bu abirinci muallim kitap müesiselerinde daha büyük çetinlik teşkil ediyor. Zira bütün ecnebilere ibaret olan şurayı muaminler bu barede çalışmamış. Mektebe dersler için kaide düzeltilmiş oldukları halde bunu ilave etmemişler ve bir de bazı mektepler gab mutealimlerin azlığı gab muallim ve kitap yokluğunu bahane gösteriyorlar. Hatta bir nece idadilerde müdürler "kim bilir ne olacak" diye muallimlerimiz mahalleliye Rus dersleriyle kanaat etmeyi maslahat görüyorlar. Bütün "her mekteplerin" köbne muallimlerinin Türk mutealimlerine böyle itinasızlığı ve başlıca olarak millileştirmek eğinin başka milletler eliyle icrası Türk mutealimlerini rahat koymuyor. Odur ki onlar tez tez toplaşıyorlar dertleşiyorlar. Kararname ve nizamnameler çıkarıyorlar.

O cümleden Bakü sanayi mektebinin Türk mutealimleri cem olup Ermeni ve Gürcü gibi gayri milletlerle beraber olmasa da yalnız özleri Şurâ-yı Muallimîn'e müracaat etmeyi kat etmişler. Onlar mekteplerinde ana dili ve şeriat dersi ve Türkçe kütüphane istiyorlar. Hamu mekteplerde bu gibi şeyler müşahade olunmaktadır. Mekteplerin millileşmesi münasibetiyle mütealimlerimizin son iclasları çok ehemmiyetlidir.

"Bakü ve etrafının Müslüman mütealim ve mütealimlerinin ittifakı" abirinci iclasında 23'ünde mekteplerin millileşmesini ve bu yolda kitap ve muallim yokluğundan başka bir de köbne müdür ve muallimlerin münafaatını müzakere edip bu karara gelmişler ki, mekteplerin millileşmesi ve idaresi milli mefkûremizin öz elinde olsun. Hükümetin bütün emri encama yetirilsin.

Bir de yeni açılmış milli şubelere Müslümanlar öz uşaklarını korku ile koyurlar. Sebebi de budur ki, mektepteki muallimler onları korkutuyor. "Eğer milli şubeye koysanız evladınız avare kalar. Çünkü kim biliyor gelecekte ne olacak!" diye onları Rus şubesine çağırıyorlar. Bu barede "mütealimler ve mütealimeler ittifakı" kat ediyor ki, milli mekteplerin faide ve ehemmiyetini cemaate bildirmek için mahallelerde hususi mitingler düzelderek bu hususu cemaate etrafıca anlatsınlar. Ve bir de muallimlerin korkusu altında Rus şubelerine yazılan Müslüman çocuklarını milli şubeye geçirtmek için tedbirler görüldüğü teşebbüsler edilsin.

Mehmetzade Mirza Bala (Mehmetzade, Mekteplerin Millileşmesi ve Muallimlerimiz 1917, 3).

Bu yazısından az sonra 4 Ocak 1918 yılında gazetenin "Açık Sütunlar"nda yayımlanan "Azerbaycan Çağırıyor" başlıklı makalesinde ise millileşme konusundaki bütün eksiklikleri dile getirerek Azerbaycan halkına ve bütün Türk dünyasına sesleniyor:

“Bu son günlerde gazetelerimizde milli mektep, milli edebiyat ve milli matbuat hakkında çok bahis olunur. Mekteplerimiz millileşmedi deyilir gimnazyalarımız unutuldu söylenir. Edebiyat, matbuat ve kendi dilimize ehemmiyet verilmiyormuş. Bunlar düzdür.

... Okumak için kitaplarımız yoktur. Okutacak muallimimiz yoktur. Edebiyat ve milli fennin neşrine çalışacak bir müessesese de tapılmıyor...

Bu böyledir.

Milli, bütün manasıyla milli bir rüştüye sağlamağa kuvvemiz yoktur. Milli muallimler yetiştirecek darul-muallimin açılmadı...

Güzel dilimizi, güzel edebiyata hem de bütün Türk kavimlerinin anlayacağı edebiyata malik etmek lazım imiş.

Bu pek haklıdır.

Güzel dilimiz hâsılı muhkem ve zarif bir dilimiz vardır... Güzel edebiyatımızı kurak sözlerden azat etmek lazımdır.

... Ey Türk dünyası uyan yüzyıllardan beri esaret ve ezizet kendi kendine gitmiş.

Uyan, ayıll! Eğer uyanmazsan başında bir zindanban seni yakalar yine. Fakat esaret edip alar...

(Mehmetzade, Azarbaycan Çağırıyor 1918, 3).

Mirza Bala'nın kültür, eğitim, edebiyat ve sanat alanlarındaki milli sorunları ele aldığı en hacimli makalesi 26 Ekim-3 Kasım 1918 tarihleri arasında “Gelecek” gazetesinde yayımlanan “İki İnkılap Arasında” başlıklı makalesidir. Sunuş bölümü ile birlikte bu makale “Matbuatımız”, “Maarif İşleri”, “Edebiyatımız”, “Tiyatromuz”, “Ruhaniler ve Kadın Meselesi” adlı altı bölümden oluşmaktadır.

Sonuç

Mirza Bala'nın yurtiçinde ve yurtdışındaki basın faaliyetlerinde, Mehmet Emin Resulzade önderliğinde yayımlanan dergi ve gazetelerde binin üzerinde makalesi yayımlanmıştır. Yazmayı ve çalışmayı çok seven Mirza Bala, milli suurun oluşumunda basının önemini şu ifadelerle dile getirmiştir, “Konuştuğu lisanda ilk gazeteye sahip olan cemiyet bir milliyet iken milli olmaya başlamış demektir. Basın geleneğine sahip olan bir halk ise artık teessüs etmiş bir millettir” (Mehmetzade, Azerbaycan Milli Hareketi 1992, 247).

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da Rus ihtilallerinin etkisi ile milli dilde gazete ve dergilerin sayı artmıştır. Ulus bilincinin oluşumunda bu yayınların müstesna yeri olmuştur. Bağımsızlık mücadelesi boyunca Azerbaycan gazeteleri zaman zaman sansür baskılarına maruz kalsa da, faaliyetlerini sürdürmüş ve milli uyanışın adeta taşıyıcıları olmuşlardır. 1911 yılında kurulan Müsavat Partisinin yayın organı olan “Açık Söz” gazetesi bu dönem yayın hayatına başlayan diğer yayınlardan farklı özelliklere sahipti. Öncelikle Türk kelimesini kullanarak Azerbaycan Türklük bilincinin oluşumunu hızlandırmıştır. Mehmet Emin Resulzade geleneğinin sesi olan “Açık Söz” gazetesinin Mirza Bala'nın hayatında önemli yeri olmuştur. Nitekim basın hayatına bu gazetede başlayan Mirza Bala, yazıları ile kısa zamanda okuyucuların dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Azerbaycan muhaceret neşriyatının en kuvvetli yazarı olarak değerlendirilen Mirza Bala çok yönlü bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada sadece muharrirliği üzerinde durulan Mirza Bala'nın siyasi kişiliğinin ve muharrirliğinin yanında şairliği de vardı. Mehmet Emin Resulzade'nin vefatından sonra Müsavat Partisi'nin Genel Başkanlığı görevini üstlenerek siyasi faaliyetlerini ömrünün sonuna kadar devam ettiren Mirza Bala, muharrirlikten ve yazmaktan da asla vazgeçmemiştir. Genelde yazılarında dönemin problemlerini dile getirerek çözüm önerileri sunmuştur. “Mekteplerin Millileştirilmesi ve Muallimlerimiz” başlıklı yazısında milli okulların olmamasından ve halk arasında “çocukları milli okullara gönderirsek işsiz kalır” düşüncesiyle milli okullara rağbetin de az olmasından yakınmaktadır. Bu bakımdan okulların millileşmesi için birçok alanda çalışmalar yapılmasının altını çizmektedir. Nitekim bir sonraki makalesinde milli dilde yazılmış müfredatların ve bu dersleri işleyecek eğitim kadrosunun yokluğundan kaynaklanan problemlere değinmiştir. Yaklaşık yüz yıl önce eğitimde milliliğin önemini vurgulayan Mirza Bala, günümüzde yeniden anlaşılması beklemektedir. Bu yönüyle o yıllarda Türk Dünyasında milli eğitime ve Türk Dünyası idealine yönelik yazdığı ısrarcı makaleleri ne kadar çok ileri görüşlü bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Açıkaya, Savaş, (2010), “Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri”, *Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, s. 403-420.

- Arat, Reşit Rahmeti, (Mart 1959), “Mehmet Mirza Bala, *Azerbaycan Dergisi*, Yıl 7, Sayı 12 (84), Ankara, s. 10-12.
- Aşırılı, Akif, (2009), *Azerbaycan Metbuatı Tarihi*. Bakı: Elm Ve Tehsil Yayınları.
- Azertekin, Ali, (Mart 1959), “Mirza Bala’yı Düşünürken”, *Azerbaycan Kültür Dergisi*, Yıl 7, Sayı 12 (84), Ankara, , S. 31-34.
- Bala, Mirza, (10 Nisan 1954), “Kafkasya ve Türkistan”, *Milliyet*, S. 2.
- Bala, Mirza, (29 Şubat 1949), “Komintern Asya Milletleri İçin Neler Düşünüyor?”, *Cumhuriyet*, S. 2.
- Bala, Mirza, (15 Eylül 1949), “Sovyet Rusya’daki Türklerin Tehciri”, *Cumhuriyet*, S. 2.
- Bala, Mirza, (12 Eylül 1953), “Sovyetlerin Beşinci Kolu”, *Milliyet*, S. 2.
- Devlet, Nadir, (1999), *Rusya Türklerinin Millî Mücadelesi (1905-1917)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Ebülhesenli, Elşen, (Aralık 1991), “Mirza Bala Mehmetzade’nin Hayatı ve Eserleri”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 60, s. 42-44.
- Mahmudov, Yakup, (2005), *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ensiklopediyası*. Bakı: Lider Neşriyat.
- Mehmetzade, Mirza Bala, (Perşembe 4 Ocak 1918), “Azerbaycan Çağırıyor”, *Açık Söz*, No: 646, S. 3.
- Mehmetzade, Mirza Bala, (Cuma 29 Eylül 1917), “Mekteplerin Millileşmesi ve Muallimlerimiz”, *Açık Söz*, No: 577, S. 2-3.
- Mehmetzade, Mirza Bala, (1992), *Azerbaycan Millî Hareketi*, Bakü, Nicat Yayını.
- Memmedli, Razim, (1999), “Mirza Bala “Gelecek” Gazetesinin Sayfalarında”, *Elturan Dergisi*, Sayı 1-2 (15), Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Millî Münasebetler Enstitüsü Yayını, Bakü, S. 36- 40.
- Millî Azerbaycan Hareketi*, (1991), Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları No:40, Ankara.
- Mustafayev Beşir, (Eylül-Aralık 2014), “Rus Ve Ermeni Tehdidine Karşı Kuzey Azerbaycan’da Kurulan İlk Türk Siyasi Teşekküller”, *Yeni Türkiye Yayınları Ermeni Sayısı Özel Sayı (YTSAM)*, Yıl. 20, Sayı 62, C. 3, Ankara, S. 2575-2584.
- Poyraz Mehmet, (Nisan 2017), “Mirza Bala Mehmetzade Kimdir?”, *Sebilürreşad Dergisi*, Sayı 1015, S. 30-31.
- Resulzade, M. E., (1994), *Boşeviklerin Şark Siyaseti*, Bakü.
- Resulzade, Mehmet Emin, (Cuma 2 Ekim 1915), “Tutacağımız Yol”, *Açık Söz*, No: 1, S. 1.
- Türkoğlu, İsmail, (2016), “Mirza Bala Mehmetzade”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Ek 2, İstanbul, S. 273-274.
- Swietochowski, Tadeusz, (1988), *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan’ı 1905-1920*, (Çev. N. Mert), İstanbul.
- Yagublu, Nesiman, (2015), *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*, Ankara.
- Yeşilot, Okan, (2012), *Hasan Melikzade Zerdabi ve İkinci Gazetesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

The Republic of Azerbaijan became one of the important industrial regions of Russia, with Baku becoming one of the world oil centers in the 19th century. Renewal movements began to spread rapidly in Azerbaijan, which became rich with the effect of these developments. In this process, the foundations of school, newspaper and theater were laid in Azerbaijan. “Ekinçi” newspaper, the first national newspaper of Azerbaijan, started to be published by Hasan Bey Melikzade Zardabi on July 22, 1875 in this process. The national awakening in Azerbaijan until the Russian revolution of 1904-1905 is still in the preparatory stage.

The innovations brought by the revolution accelerated the national awakening. In this process, the press has undertaken a great task in the civilized and real national awakening of the Azerbaijani Turks. After the revolution, many parties were formed. One of these party organizations was the Musavat Party, which instilled national consciousness in the Azerbaijani Turks and declared the Republic of Azerbaijan. The press organ of the Musavat Party, which was established with the directives of Mehmet Emin Resulzade, was the "Açık Söz" newspaper. M. E. Resulzade explained in his article titled "The Way We Will Take" in the first issue that the main purpose of the newspaper is to work towards the development of Azerbaijan's national consciousness. The newspaper "Açık Söz" without hesitation criticized the hypocritical policy of the tsarist regime. The religion, language and legal issues of the Turkish peoples who were oppressed under the Russian oppression have always been kept on the agenda in the "Açık Söz" newspaper. One of the closest friends of M. E. Resulzade, who wrote articles in the newspaper in a national spirit, was Mirza Bala Mehmetzade.

Mirza Bala is an important writer on the way to the establishment of Azerbaijan, in the foundation years and after the Soviet occupation. Mirza Bala, who was born in Zire village of Absheron in 1898, rose from being a newspaper seller to support his family during his primary school years to being a reporter and writer. He started his writing career with the articles he wrote in the "Open Columns" section of the "Açık Söz" newspaper, founded by M. E. Resulzade, with his encouragement. From about 1915, when he started to write, until 1920, when Soviet Russia ended the Azerbaijan Democratic Republic, Mirza Bala worked as a writer and editor-in-chief not only in "Açık Söz" newspaper, but also in various newspapers and magazines. He also worked as the editor-in-chief of Basiret magazine, which was published once a week during the years he started to write for the "Açık Söz" newspaper. Mirza Bala, who was brought up as a political writer devoted to the ideal of Turkishness, continued to work mostly abroad after the Russian invasion. In the articles he wrote during this period, he fiercely defended the nationalist movement, the struggle for national independence and freedom, and analyzed and criticized the inhuman measures, terror and oppression system that the Bolsheviks had taken to destroy the national existence and national culture in Azerbaijan. He conveyed his ideas and views to his readers through magazines such as "new Caucasus", "Azeri Turk", "Odlu Yurt", "Kurtuluş" and newspapers "Bildiriş" and "İstiklal". In 1939, II. The next writings of Mirza Bala, who came to Istanbul from Warsaw with the start of World War II, have now followed an advanced course towards a scientific method and thought. As a matter of fact, he worked in the Encyclopedia of Islam during these years and wrote nearly fifty scientific articles and worked there until 1955. Apart from this, while he was in Turkey, he wrote valuable articles in the journals of Milliyet, Cumhuriyet and Sebilürreşad. In his articles, he criticized the sanctions of the Soviet regime in Azerbaijan and the entire Turkish world after the Soviet occupation. Mirza Bala Mehmetzade has given importance to education, educators and training of young people since the first years of his writing and has written articles in this context.

The official media organ of the Musavat party became the "Açık Söz" newspaper. Published under the leadership of M. E. Resulzade, the founder of the Republic of Azerbaijan, the phrase "political-social, literary Turkish newspaper" is under the main title of this newspaper. It is understood from these statements that the newspaper expressed the political and social events of the period without hesitation. "Tercüman" newspaper played an important role in the formation of national consciousness among Turks living under Russian rule, and "Açık Söz" newspaper was one of the pioneers of the development of national consciousness of Azerbaijani Turks. In his first articles in the "Açık Söz" newspaper, Mirza Bala mostly dealt with the national ideal, culture, education, history and literature. In the following years, with the enthusiasm of the events such as the 1917 October Revolution in Russia, the declaration of independence, and Azerbaijan's becoming an independent state, he mostly touched on contemporary social and political issues in his writings.